

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Fırat University Journal of Social Science
Cilt: 19, Sayı: 1, Sayfa: 185-208, ELAZIĞ-2009

OSMANLI'DA BORSA: DERSAADET TAHVİLÂT BORSASI'NDAN ESHÂM VE TAHVİLÂT BORSASI'NA YENİ DÜZENLEME GİRİŞİMLERİ

*Stock Exchange in the Ottoman State: New Regulatory Attempts to
the Stock Exchange of Debenture Bonds and Shares from the Stock
Exchange of Debenture Bonds of Dersaadet*

Mehmet BEŞİRLİ*

Özet

Osmanlı Devleti'nin dış piyasalardan kredi almasını sağlayan gelişme, Kırım Savaşı'ndan itibaren başlamıştır. Dış piyasalardan alınan kredilerin devlet tahvili ve hisse senedi işlemlerinin yürütülmesi, zamanla borsanın kurulmasını zorlamıştır. Bu amaçlara istinaden Osmanlı'da ilk borsa, 1866'da "Dersaadet Tahvilat Borsası" adıyla kurulmuştur.

20. yüzyılın başlarında Osmanlı Borsası'nda iyileştirme girişimleri başlatılmıştır. 1904 yılından itibaren yeni bir borsa nizamnamesi ve borsa resmine dair nizamname tasarımları hazırlanmaya başlanmıştır. Borsa'daki düzenleme çalışmaları 1906 yılına kadar devam etmiş ve aynı yıl çıkarılan bir nizamname ile Dersaadet Tahvilât Borsa'sı, Esham ve Tahvilat Borsası'na dönüşmüştür. İşte bu makalede, Osmanlı'da Tahvilât Borsası'nın kuruluşu, gelişmesi ve 1904 yılında hazırlanan nizamname tasarımları ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dersaadet Tahvilât Borsası, Esham ve Tahvilat Borsası

Abstract

The development leading the Ottoman State to obtain credit from abroad markets has been starting since the Crimean War. The credits obtained from the foreign stock markets produced the transactions of state debenture bonds and shares. These transactions forced the establishing of a stock exchange. In the end, the first stock exchange in the Ottoman State was established with the name of "Stock exchange of Debenture bonds of Dersaadet" in 1866.

At the beginning of the 20th century, it has been got started new improvement works in the Ottoman Stock Exchange. From the year of 1904, the preliminary studies for a new regulation of stock exchange and a regulation of tax have been got started. The regulatory studies in the stock exchange continued until the year of 1906 and, with the regulation accepted in 1906, the Stock exchange of Debenture bonds of Dersaadet was transferred to "Stock exchange of Debenture bonds and Shares". In this article, the stock exchange in the Ottoman Empire and the preliminary works for the regulation being done in 1904 have been examined.

Keywords: Stock exchange of Debenture bonds of Dersaadet, Stock exchange of

*Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, mbesirli@gop.edu.tr

Giriş: 19. Yüzyılın Başlarında Osmanlı Dış Ticaretinin Avrupa'ya Açılması

Osmanlı Devleti, 17. yüzyılın ortalarından itibaren ardı arkası kesilmeyen malî sorunlarla karşılaşmıştır. 18 yüzyıla girişle birlikte başlatılan ve bir değişim ve dönüşüm döneminin ilk belirtileri olarak algılanan ıslahatların başarısızlığı da devlet hazinesinin açıklarını âdeta kronikleştirmiştir. Aynı zamanda Avrupa'daki askerî teknolojilerde ortaya çıkan gelişmelere aynı oranda Osmanlı ordusunun ayak uyduramaması da savaşların yenilgiyle sonuçlanmasını hızlandırmıştır. Bu durum maliyeye ek yük getirmiş, daha sonraki süreçte ciddi malî sorunların habercisi olarak görünmüştür¹.

Öte yandan 17. yüzyılın başlarından itibaren yetersiz kalan tımar sistemi, Avrupa'da ortaya çıkan fiyat devrimi ve merkantilist uygulamalar, Osmanlı vergi sisteminde bozulmaları tetiklemiştir. Enflasyon hızla artarken, vergi miktarlarında erime baş göstermiştir. Devlet, vergilerdeki azalmayı gidermek ve malî yapısını düzenlemek için çeşitli girişimler başlatmıştır. Bir taraftan olağanüstü dönemlerde alınan vergiler süreklileştirilmiş, diğer taraftan iltizam uygulaması başlatılarak, devlet hazinesindeki nakit girişi artırılmak istenmiştir. Ancak iltizam sürelerindeki belirsizlik ve devletin sürekli ve daha çok para potansiyeline ihtiyaç baş göstermesi, mukataaların 18. yüzyılın başlarından itibaren kayd-ı hayat şartıyla mâlikâne² olarak verilmesine yol açmıştır. 18. yüzyıl içinde çokça başvurulmuş mûsadere ve para tağşişleri de Osmanlı malî yapısını rahatlatamayınca, iç borçlanma (esham)³ ile nakit sıkıntısı giderilmeye çalışılmıştır.

19. yüzyılın başlarında devlet, kredi gereksinimini hem Galata bankerlerinden⁴ sağlamaya çalışıyor, hem de tedavüldeki sikkelerin değerli maden içeriklerini düşürerek ek malî gelir elde etmeye çalışıyordu. Özellikle Sultan II. Mahmud (1808-1839) döneminde yapılan birçok sikke tağşişleri ile Osmanlı parasının değeri hızla düşerken, fiyatlar da aynı oranda artmıştır⁵. Devamlı surette yapılan tağşişler, ekonominin

¹ Çoşkun Çakır, "Tanzimat ve Islahat Fermanlarının Malî Boyutları", *Osmanlı*, Cilt 3, *İktisat*, (Editörler: Kemal Çiçek, Cem Oğuz), Ankara 1999, s. 362.

² Osmanlı Devleti'nde malikâne sistemi için bk. Mehmet Genç, "Osmanlı Maliyesinde Malikâne Sistemi" *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*, 2. Baskı, İstanbul 2002, s. 99-152.

³ İç borçlanma için bk. M. Genç, "...Malikâne Sistemi", *Devlet ve Ekonomi*, s. 186-195. Ayrıca Yavuz Cezar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi (XVIII. Yüzyıldan Tanzimat'a Mali Tarih)*, İstanbul 1986, s.165-198.

⁴ Galata Bankerleri konusunda bk. Haydar Kazgan, *Galata Bankerleri*, 2. Baskı, İstanbul 1991.

⁵ 19. Yüzyılın ilk yarısında kuruşun, paranın ve gümüş Mecidiyenin vezin seyri, tedavüldeki bazı altın fiyatlarının vezinleri ve fiyatları için ayrıntılı bilgi için bk. Mustafa Öztürk, "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Antakya'da Fiyatlar", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 3, Sayı 2, Elazığ 1989, s. 250-252. Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, 2. Baskı, İstanbul 2000, s. 204, 208, 210.

belirsizlikler içine girmesine sebep olmakta ve vergi gelirleri de gittikçe düşmekteydi. Buna mukabil merkezi bürokrasinin harcamaları aynı oranda yükselmekteydi. İç güvenlik sorunları ve savaş gibi buhranlar da ortaya çıktığında bütçe açıkları o kadar büyüyordu ki, ne paranın değerini düşürme ile sağlanan ek gelirler ne de Galata bankerlerinden sağlanan krediler, bütçe açıklarını kapatmaya yetiyordu⁶.

1840'lı yıllardan itibaren Osmanlı maliyesinin sıkıntıları, Avrupa sermayedarları için iştah kabartan bir gelişme olarak görünüyordu. Yüksek faizlerle büyük kazanç elde etmeyi uman Avrupa devletlerinin temsilcileri, Osmanlı malî sıkıntılarının çözümünün dışarıdan alınacak fonlarla karşılanabileceğini ileri sürerek, dış borçlanma konusunda merkezi bürokrasiye baskı yapmaya başlamışlardı⁷. Çünkü Osmanlı Devleti'nin Avrupa borsalarında tahvil satarak borçlanmaya başlanması ile hem çeşitli Avrupa sermayedarları (özellikle bankalar) hem de tahvillerin Avrupa'nın Paris, Londra, Viyana ve Frankfurt gibi büyük finans merkezlerinde satışını düzenleyen bankerler büyük komisyonlar elde edeceklerdi. Osmanlı tahvillerini satın alan Avrupalı küçük tasarruf sahipleri de, faiz geliri sağlayacaklardı. Öte yandan devlet, borçların bir kısmıyla Avrupa'dan çeşitli sanayi malları, askerî araç-gereç ithal ederek, onlara ek gelir sağlamış olacaktı⁸.

Osmanlı Devleti, dış borçlanmaya gitmeden evvel kendi iç dinamiklerini kullanarak malî sıkıntılarını geçiştirmenin yollarını aramıştır. Özellikle 16. yüzyılın sonralarından itibaren Osmanlı malî bünyesinde özellikle kısa süreli ihtiyaçların karşılanması ve iltizam düzeninin finansmanı için, imparatorluk sınırları içinde faaliyet gösteren gayrimüslim sarrafların sermayelerinden faydalanılmıştı. Faizle borç para veren ve para işlemleri konusunda uzmanlaşan bu sarraflar, 18. yüzyılda hızlı bir gelişme gösterip, sermayelerini artırmışlardır⁹.

Osmanlı Devleti'nde, taşrada malikâne sisteminin iyi işleyebilmesi ve İstanbul'da çeşitli sektörlerin kredi gereksinimlerinin karşılanabilmesinde sarraflar oldukça önemli roller oynamışlardı¹⁰. 18. yüzyılın sonlarında malî durumu iyice kötüleşen devlet, Avrupa sermaye çevreleriyle iyi ilişkiler içinde bulunan sarraflar aracılığıyla Avrupa

⁶ Şevket Pamuk, *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme (1820-1913)*, 2. Baskı, İstanbul 1994, s. 63.

⁷ Seyfettin Gürsel, "Osmanlı Dış Borçları", *Osmanlı*, Cilt 3, *İktisat* (Edit.: Kemal Çiçek, Cem Oğuz), Ankara 1999, (1985), s. 674-675.

⁸ Ş. Pamuk, 1994, s. 64.

⁹ S. Gürsel, "Osmanlı Dış Borçları", *Osmanlı*, C.3, s. 390.

¹⁰ 19. yüzyıldan önceki dönemde hem devlet hem de malikânciler sarraflardan borç para alıyorlardı. Bk. Y. Cezar, s. 136.

piyasalarından kısa vadeli borçlar almaya başlamıştır¹¹. Ayrıca İstanbul'da birçok sarraf, padişah ve ileri gelen bürokratların şahsi servet ve finans işlerini de yürütmekteydi. Bunlar, İstanbul'daki poliçe ticaretinin de büyük bir kısmını ellerine geçirmişlerdi. Ayrıca devletin merkezinde para ve kredi işlerinde gittikçe uzmanlaşan bu sarraflar, Avrupa'da sermaye çevreleriyle kurdukları ilişkiler sayesinde bölgesel ve geleneksel parasal yapıdan sıyrılarak uluslararası çevreye geçiş yapmışlar ve kısa süre içinde büyük ölçekli sermayedarlara bürünerek, 1840'lara gelindiğinde ilk bankalarını kurmuşlardır. Haddizatında İstanbul'daki sarraflar, sahip oldukları sermaye sayesinde ekonomi çevrelerinde çok daha önceden Galata bankerleri olarak anılmaya bile başlamışlardı¹².

Galata bankerlerinin mali gücü, 19. yüzyılın ortalarında zirveye çıktı. Bu dönemde devletin bütçe açıkları ve kredi sıkıntıları da artmıştı. Bu sebepten devlet, uzun süreli malî sorunlarını çözmek için Avrupa sermaye çevrelerinden borç para alma politikasına yöneldi. Bu gelişme ile Galata bankerleri, İstanbul ve taşrada şubeler açan Avrupa bankalarının ve bankerlerinin rekabetiyle karşılaştılar. Özellikle 1863 yılında Fransız ve İngiliz sermayesi tarafından "Bank-ı Osmani-i Şahane'nin (Osmanlı Bankası)"¹³ kurulmasıyla birlikte Avrupa finans kapitali imparatorluğa iyice yerleşmeye başladı. Bu gelişme karşısında Galata bankerleri rakipsiz pozisyonlarını kaybetmekle birlikte, imparatorluğun malî yapısından tamamen çekilmediler. Avrupa'nın büyük sermaye gruplarıyla ortak hareket ederek ve yeni bankalar kurarak kazançlarını sürdürmeye ve aynı zamanda Osmanlı kısa vadeli borçlarını temin etmeye devam ettiler. Devlete faydalı da oldular. Nitekim 1875-1881 arasındaki Osmanlı malî bunalımında dışarıdan borç almanın tamamen durduğu süreçte devletin ihtiyacı olan krediyi sağlayarak, imparatorluğa hizmet etmeyi sürdürdüler¹⁴.

1. Avrupa'da Borsaların Kuruluşu ve Gelişmesi

"Genel olarak borsa kavramından alıcı ile satıcının veya onların vekillerinin, emtia, menkul kıymet veya buna benzer misli emtia veya kıymetten sayılan diğer şeyler üzerinde alım-satım yapmak amacı ile bir araya geldikleri, belirli sürelerde, belirli yerlerde kurulan, belli kurullarla çalışan, organize edilmiş merkezi pazarlar

¹¹ Murat Koraltürk, "Osmanlı Devleti'nde Şirketleşme. İlk Anonim Şirket ve Borsanın Kuruluşu", *Osmanlı*, Cilt 3, *İktisat* (Edit.: Cem Oğuz, Kemal Çiçek), Ankara 1999, s. 446.

¹² Zafer Toprak, "Osmanlı Devleti'nde Para ve Bankacılık", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 3, İstanbul 1985, s. 760-761; Ş. Pamuk, 2000, s. 219.

¹³ Osmanlı Bankası'nın tarihi için bk. Ethem Eldem, *Osmanlı Bankası Tarihi*, İstanbul 1999.

¹⁴ Ş. Pamuk, 2000, s. 221.

anlaşılmaktadır”¹⁵.

Borsaların kuruluş süreci, çok eski devirlerde kurulan pazar ve panayırlara kadar dayanmaktadır. Başlarda bu pazar ve panayırlarda her türlü ticarî emtia ile birlikte, kıymetli madenler ve ticarî senetler de alınıp satılmaya başlanmıştır. Ancak daha sonra ticaretin hacmi hızla genişleyerek, alım-satım işlemleri kapalı alanlara yönelmiş, bu da ticarî kurumsallaşmanın önünü açmıştır.

Borsa'nın kuruluşu, gelişmesine yol açan en önemli amillerden birisi, bazı teknik alet-edevatların keşfiyle birlikte deniz ticaretinin gelişmesi olmuştur. İngiltere, İtalya, Hollanda ve Belçika gibi denizci ülkelerde ticarî emtia alım-satım hacminin genişlemesi, büyük ticarî merkezlerin kurulmasını zorlamış; bu da ticarî senetlerle, kredi belgelerinin doğmasına ve 15. yüzyılda ilk poliçenin kullanılmasına yol açmıştır. Hatta bugünkü Belçika'nın Brugge şehrinde bazı Yahudi aileler, para ticaretiyle meşgul olmaya başlamışlardır. Nitekim, “Borsa” adının, bu şehirdeki “Van der Burse” ailesinin adından geldiği ileri sürülmektedir.

Borsa, Avrupa'da 1487 yılında Anvers'te kurulmuş, daha sonra 16. yüzyılda altın çağını yaşayan Amsterdam (Hollanda) borsası bunun yerini almıştır. Aynı yüzyılın sonlarından itibaren, Avrupa'nın diğer kentlerinde de borsalar kurulmaya başlamış ve modern borsalara giden süreç hızlanmıştır. 16. yüzyıl içinde Paris ve Londra, 17. yüzyılda Berlin ve Basel, 18. yüzyılda Viyana, New York, 19. yüzyılda ise, Brüksel, Roma, Milano, Madrid, İstanbul ve Tokyo borsaları kurulmuştur¹⁶.

Borsalar ilk kurulduklarında, ellerindeki menkul kıymetleri değiştirmek isteyen kimselerin belli başlı yerleri yoktu. Alım-satımlar sokak ortalarında gerçekleştirilmekteydi. Daha sonraları işlem hacimleri genişleyince, bazı kahvehaneler ve lokantalar birkaç kişinin komisyon karşılığı olarak işlem yapmak amacı ile hazır bulunduğu yer durumuna geldiler. Menkul kıymet borsaları, asıl gelişmelerini sanayi devriminden sonra, kapitalin çoğalması ile sağladılar. Sanayi devrimi sonrası, anonim şirketlerin büyümesi, deniz aşırı yatırımların ve deniz ticaretinin genişlemesi, borsaların hacimlerinin de artmasına sebep olmuş, işlemler gittikçe büyümüştür¹⁷.

2. Osmanlı Devleti'nde Borsa'nın Kuruluşu ve Gelişmesi

¹⁵ Muharrem Karlı, “Borsalar”, *İslâm Açısından Borsa*, Ensar Neşriyat, İlmi Araştırmalar Dizisi, İstanbul 1994, s. 16.

¹⁶ *Aynı yer*, s. 24. Avrupa'daki borsaların kuruluş tarihçesi ile ilgili geniş bilgi için bk. *Borsa Rehberi (1928)*, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Yayınları, 2. Baskı, İstanbul-Nisan 1992, (Sadeleştiren: M. Ragıp Batumlu, s. 1-14.

¹⁷ *Aynı yer*, s.25.

Avrupa'da sanayi devrimi, ticaret ve sanayinin hızla gelişmesine sebep olmuştur. Sonrasında seri ve ucuz imalatın yapılması ve ürünlerin çeşitlenmesi, bu işlevleri yerine getirebilecek kurumsal organlara ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. Bu yapı içinde Avrupa'da kısa süre içinde ziraat ve ticaret meclisleri, odalar ve borsalar ekonomik hayatın içine katılmışlar, organize olmuşlar ve hızla gelişmişlerdir.

Osmanlı Devleti ise, sanayi devrimine ayak uyduramadığı gibi, kısa süre içinde Avrupa endüstrilerinin hammadde kaynağı ve pazarı durumuna gelmiştir. İngiltere ve Fransa gibi sanayi devrimini tamamlayan ülkeler, makinelerle ürettikleri seri ve ucuz mamul malları, ticaret anlaşmalarının kendilerine sağladığı kolaylıklar sayesinde Osmanlı pazarlarına kolaylıkla sürmekteydiler. Bu durumdan el tezgâhları ile üretim yapan Osmanlı esnafı büyük zarar görmüş ve rekabet edemediklerinden hızla ekonomik sahneden çekilmeye başlamışlardır.

Osmanlı'da Tahvilât Borsası'nın kurulması ve gelişmesi, Galata'da faaliyet gösteren azınlıkların ticarî faaliyetleri sayesinde olmuştur. Osmanlı Devleti'nde Rum, Ermeni ve Yahudi tüccarlar, özellikle İstanbul Galata'da bankerlik yaparak, para işlemlerinin yönünü belirlemişlerdir.

Osmanlı Devleti'nde borsanın kurulmasını zorlayan en önemli etmenlerden birisi, Avrupa borsalarının gösterdiği hızlı gelişmedir. Avrupa'da sanayi devrimi sonrasında hızla gelişen ticaret, şirketleşmeyi beraberinde getirmiştir. Peşpeşe kurulan anonim şirketlerin çıkardığı hisse senedi ve tahvillerin, sarraflar aracılığıyla imparatorluğun merkezi ve önemli şehirlerinde dolaşması ve alınıp-satılması bir yana, Kırım Savaşı ile birlikte dış piyasalardan sağlanan borçların tahvillerinin Avrupa'nın önemli piyasalarında kota edilmesi, Osmanlı'da borsanın kurulmasını tetiklemiştir¹⁸.

Osmanlı'da menkul kıymet ticareti niteliği taşıyan işlemler, Tanzimat sonrası başlamıştır. 1854 Kırım Savaşı esnasında yapılan dış borçlanmalara ait olan tahvillerin yaygın şekilde el değiştirmesi, borsa faaliyetlerine zemin hazırlamıştır. Galata bankerleri, 1864 yılında resmi olmayan bir para ve tahvilat borsası işlevi görecek dernek kurmuşlar, Galata'da önce Havyar Han'da daha sonra da Komisyon Han (Konsolid Han)'da faaliyet göstermişlerdir¹⁹. Yani; Galata Borsası, Rum bankerlerin İstanbul'da "sefurya" adını verdikleri bir esnaf loncası olarak örgütlenmiş ve bu loncaya ait nizamname ile

¹⁸ Murtaza Köse, "Osmanlı'da Borsa ve Galata Bankerlerinin Devletin Mali Yapısındaki Yeri", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 18, Erzurum 2001, s. 236.

¹⁹ *Borsa Rehberi (1928)*, s. 16; M. Koraltürk, "Osmanlı Devleti'nde Şirketleşme...", *Osmanlı*, C. 3, s. 446.

yönetilmeye ve işlevlerini yürütmeye başlamıştır²⁰. 1866 yılında çıkarılan bir kararname ile Fransız borsa sistemine benzer İstanbul'da ilk resmi borsa "Dersaadet Tahvilât Borsası" adıyla açılmıştır. Bu borsanın kontrolünü sağlamak için Maliye Nezareti'nce Abidin Bey (daha sonra Paşa) adlı bir komiser atanmış ve 20 kişilik bir yönetim komitesi oluşturulmuştur²¹. Ayrıca Komiser Abidin Bey'in yanına borsanın emniyet işlerini yürütmek üzere yeterli miktarda zaptiye neferleri ile küçük rütbeli bir zabitan bulundurulması amacıyla Maliye Nezareti'nden Zaptiye Nezareti'ne bir tezkere yazılmıştır²².

1867 yılında çoğu Rum olan borsa abonelerinin oy birliği ile yaptıkları tüzük, borsa işlemleri ve bu işlemleri yapanlarla ilgili birçok esasları belirlemiştir²³.

Galata Borsası, 1874 yılında çıkarılan bir nizamname ile zabt u rabt altına alınmaya başlandı. Özellikle konsolid ve hava oyunları ile birçok insanın kandırılması ve mağdur duruma düşürülmesi, borsa üzerinde hükümet denetiminin kurulmasını zorunlu hale getirmiştir²⁴. Kasım 1873 tarihli bir vesikada Borsa'nın devlet denetimi altına alınması gereği, "beyâna muhtac olmadığı üzere Devlet-i Aliyye'nin eshâm ve tahvilâtıyla sa'ir senedât-ı resmînin bey' u şîrâsı mu'âmelâtı borsa nâmıyla Galata'da bir mahall-i mahsûsda deverân itmekde olduğu halde işbu borsa her nasılsa şimdiye kadar saltanat-ı seniyyenin taht-ı nüfûz ve nezâretine ve ne de usûl-ı emniye ve mahfûza dâ'iresine alınmayarak bir mesâğ-ı gayr-i mahdûd ile pek ziyâde serbest bırakılmasıyla eshâm ve tahvilât-ı mezkûrenin kıymet ve ahz u i'tâlarınca cereyân iden fesedât ve igtîşâât sebebiyle hazîne-i celîle mâlen ve i'tibâren lâ-yenkati' zarar ve sekenelere ve halk dahi hasarlara uğramakda" olduğu şeklinde ifade edilmektedir. Yine belgede, esham ve tahvilatın alım satımının yapıldığı devletlerde borsaların hükümetlerin gözetiminde olduğu hatırlatıldıktan sonra, borsanın denetiminin ve asayişinin hükümete ve ilgili bakanlıklara verilmesi, teftişin ise bir komiser tayin olunmak suretiyle ifa edilmesi vb. gibi hususların yer aldığı bir nizamnamenin hazırlanması amacıyla muteber sarraf, tüccar ve bankerlerden mürekkep genel bir komisyonun oluşturulması ve genel esham emini

²⁰ M. Koraltürk, *aynı yer*, s. 446.

²¹ M. Karşlı, "Borsalar", *İslâm Açısından Borsa*, s. 31; Azmi Fertekliçil, *Türkiye'de Borsa'nın Tarihçesi*, İstanbul 2000, s. 29.

²² Maliye Nezaret-i Celîlesi'nden Zaptiye Nezaret-i Behiyyesi'ne 40 evrak numara ve 24 Aralık 1873 tarihli tezkere, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi*, *Sadaret, Mühimme Kalemi Evrakı*, *Dosya No.:* 471, *Belge No.:* 19 (BOA, A. MKT. MHM., 471/19).

²³ *Borsa Rehberi (1928)*, s. 17; M. Köse, *Osmanlı'da Borsa...*, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, s. 239.

²⁴ M. Koraltürk, "Osmanlı Devleti'nde Şirketleşme...", *Osmanlı*, C. 3, s. 446.

Ohannes Efendi'nin de bu işle görevlendirilmesi ve hazırlanacak nizamnamenin Fransızca ve Türkçe nüshalarının Meclis-i Hass-ı Vükelâ'da okunması ve nizamnamenin hemen neşredilmesi gereği bir tezkere ile Maliye Nezareti'ne yazılmıştır²⁵. Yapılan araştırmalar sonucu, 1874 tarihli yayımlanan tüzükle borsa işlemlerini gözetim görevi, yeni oluşturulan Borsa Komiserliği'ne verilmiştir²⁶.

1881 yılında Düyûn-ı Umumiye-i Osmaniye İdaresi'nin kurulmasından sonra Galata borsasından işlemler yine devam etmiştir. Özellikle bir anonim şirket olarak kurulan Reji Şirketi'nin borsanın sistemli işleminde önemli rolü olmuştur. Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Galata borsasının motor güçleri olan tüccar ve azınlıkların İstanbul'dan ayrılmalarıyla borsanın etkinliği azalsa da, yüzyılın sonlarında tekrar hareketlendiği görülmektedir. Bunda özellikle Galata semtine yerleşen Fransız, Rus ve İtalyan bankaların Galata Borsası'nda yabancı devlet kağıtları ile yabancı şirketlere ait işlemleri hızlandırmasının da rolü olmuştur²⁷.

1895'e kadar borsada önemli olaylar olmamıştır. Ancak Sir Edgar Wincent'in Altın Olayı²⁸, borsada büyük kayıpları beraberinde getirmiştir. Bir de buna Ermeni olayı²⁹ eklenince her türlü hisse senetleri ve tahviller büyük değer kaybetmişlerdir. Osmanlı Bankası'nın hisse senetleri ve tahviller üzerine o sırada avans vermemesi de, Borsa'yı temelden sarsmıştır. Bunun üzerine Borsa, hükümetten moratoryum ilân edilmesi isteğinde bulundu. Hükümet de 19 Ekim 1895 Perşembe günü genel likidasyon ilân ederek, bu öneriyi kabul etti ve Borsa, 4 ay süre ile geçici olarak kapatıldı³⁰. Bu olaydan

²⁵ Maliye Nezareti'ne tezkere, *BOA, MKT.MHM.*, 469/42.

²⁶ *Borsa Rehberi (1928)*, s. 17.

²⁷ Haydar Kazgan, *Tarih Boyunca İstanbul Borsası*, İstanbul 1995, s.101.

²⁸ Altın Şirketi olayı: Osmanlı Bankası direktörü Sir Edgar Vincent, Transval altın madenlerini işletmek üzere hayali bir şirket kurar, bu şirketin hisse senetlerini satar ve büyük meblağda para toplar. Ancak kısa süre içinde iflasını ilan eder. Bu büyük kandırmaca sonucu aralarında dul, yetim vb. küçük tasarruf sahipleri, borsaya doğru yürürler ve hükümet borsanın faaliyetlerini durdurur. Bu arada İstanbul'da ortaya çıkan Ermeni isyanı sebebiyle Vincent'i destekleyen borsacıların baskısı ile borsadaki bütün esham ve tahvilatın değerini yitirmesi, Osmanlı Bankası ileri gelenlerinin işine yaradı. Bunlar ellerindeki tahvilleri yedi-sekiz kuruş yüksek fiyatla satarak borsayı yıpratıldılar. Mübâyaacıların büyük bir kısmı iflas etti. M. Koraltürk, "Osmanlı Devleti'nde Şirketleşme...", *Osmanlı*, C. 3, s. 446-447. Daha geniş bilgi için bk. *Borsa Rehberi (1928)*, s. 17-18.

²⁹ *Borsa Rehberi (1928)*, s. 18.

³⁰ M. Karşlı, "Borsalar", *İslâm Açısından Borsa*, s.32; M. Koraltürk, "Osmanlı Devleti'nde Şirketleşme...", *Osmanlı*, C. 3, s.447. Ayrıca 1895 yılında Osmanlı Tahvilât Borsası'nda ortaya çıkan buhran ve muamelelerin durumlarını açıklayan 4 Ağustos 1895 tarihli kararname müsveddesi için bk. *Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Yıldız, Resmî Maruzat, (BOA, Y.A.RES.)*, 77/12, Evrak Nr. 1087. 29 Ekim 1895 tarihli bir vesikada da Borsa'da ortaya çıkan sıkıntılarının sadece İstanbul'da Ermenilerin ortaya çıkardığı krizle açıklanamayacağı, bunda İngiltere başta olmak üzere Avrupa'daki piyasalarda iş gören müdür vb.

sonra borsacılar kendileri toparlayamayarak 500 Konsolid'ten fazla işlem yapmamak suretiyle iki yıl boyunca ihtiyatlı davranmışlardır. Birçok borsacı da işi bırakmış, bu dönemde İstanbul Borsası'nda alıcı olarak yedi-sekiz kişi kalmıştır. Bu bunalım yılları iki yıl sürmüş ve ancak 1898'de atlatılabildiği³¹.

İkinci Meşrutiyet'e kadar, İstanbul borsasına devlet tahvilleri, Düyûn-ı Umumiye senetleri, konsolidler vs. ile İstanbul, Selanik ve Beyrut'ta kurulu yabancı şirketlerin menkul kıymetleri, Panama ve Süveyş kanalları tahvil ve hisse senetleri gibi tümüyle yabancı kıymetler kayıtlı iken, daha sonra yerli şirketlerin menkul kıymetleri de işlem görmeye başlamıştır. Ancak bunların çoğu da yabancı sermayeli şirketlerdi.

1913 yılında Borsa, Konsolid Han'ın yıkılmasıyla birlikte Mehmed Ali Paşa Hanı'na taşındı ve I. Dünya Savaşı'nın çıkması ile birlikte büyük bir yara aldı. Hıristiyan Osmanlı vatandaşlarının askere alınmasıyla birlikte borsa mübâyaacıları, simsar ve hizmetlilerin büyük kısmı da askere gittiler. Bunun üzerine devlet, borsa meclisi üyesi Bogos Mumcıyan Efendi'nin talebi üzerine borsayı kapattı³². Birinci Dünya savaşı içinde birçok spekülâtif kambiyo işlemleri oldu. Ekim 1923 yılında Galata Borsası'nın Ankara Hükümeti'nin denetimine girmesiyle birlikte 22 Ağustos 1923 yılında Borsa nizamnamesi yürürlüğe konuldu. Borsa üyeleri olan acente, simsar ve coberlere Türk uyruklu olma şartı getirildi. Borsa memur ve hizmetlilerinin meclisin gösterdiği adaylar arasından borsa komiserinin onayı ve Maliye Bakanlığı'nın kararı ile atanması sağlandı³³.

3. Dersaadet Tahvilât Borsası'ndan Esham ve Tahvilat Borsası'na Geçiş Çalışmaları

19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren önemli işlemlerin görüldüğü Galata Borsası'nda, zaman zaman tahvil, hisse senedi ve eshamların fiyatları üzerinde oyunlar oynanmakta ve işlemlerin değeri düşmekteydi. Yayılan uydurma haberler ve yalan-yanlış şayialarla devlet eshamının fiyatının düşmesi, devlet maliyesini büyük zararlara uğratmaktaydı. Bu haberleri yayanlar, Osmanlı devlet eshamının değerini düşürmeye çalışmakla birlikte bazı ecnebi şirketlerin hisse senedi değerini de yükselterek onlara itibar ve rağbet kazandırmaya çalışmaktaydılar. Bunda borsadaki bazı nizamsızlık ve kanun eksikliğinin rolü büyüktü. Bunu önlemek; yani borsadaki nizamsızlığa son vermek

spekülâtorlerin yaptığı oyunların büyük rol oynadığı ve bu sayede hisselerin değerinin düştüğü belirtilmektedir. *Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Yıldız, Şehremaneti Maruzatı (BOA, Y. PRK. ŞH.)*, Nr. 7/38.

³¹ *Borsa Rehberi (1928)*, s. 18.

³² *Borsa Rehberi (1928)*, s. 18.

³³ M. Koraltürk, "Osmanlı Devleti'nde Şirketleşme...", *Osmanlı*, C. 3, s.447. Birinci Dünya Savaşı içinde borsa için bk. *Borsa Rehberi (1928)*, s. 18-20.

için, eski borsa nizamının ve 14 Nisan 1886 yılında çıkarılan genel borsalar nizamnamesinin tahvilat borsasına ait hükümlerinin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Diğer taraftan borsadan sorumlu olan borsa komiseri, diğer devletlerde olduğu gibi, başlarda Osmanlı'da da Maliye Nezareti'ne bağlı idi. Ancak daha sonra komiser, Ticaret Nezareti'nin maiyetine verilmiştir. Bu durum Maliye Nezareti'nin borsa üzerindeki nüfuz ve gözetimini azaltmıştır. Yeni nizamname ile Borsa komiserinin tekrar Maliye Nezareti'nin gözetiminde bulundurulması, diğer taraftan devlet eshamının değerinin düşmesini engelleyici şartlar ile işlemleri düzenleyen hukuki müeyyidelerin yeniden düzenlenmesi zorunluluk halini almıştır. Öte yandan borsanın güvenliğinin sağlanması için bir polis komiserinin vazife yapması, borsada tedavül eden evrakın usul ve nizam dairesi içinde bulundurulması, suiistimal olaylarına mahal verilmemesi, sendikacılar ile mübâyaacılar arasındaki ilişkilerin ve gerektiğinde teftişin Maliye Nezareti'nce gerçekleştirilmesi gibi hususlar da yeni borsa nizamnamesinde yer almalıydı. Tahvilat Borsası'ndaki sıkıntıların farkına varan Borsa Meclisi, Borsadaki usulsüzlüklerle devlet eshamının düşmesi ve ecnebi eshamlara rağbet edilmesini önlemek, resmi ruhsatı olmayan senet ve evrakın ve iktidarsız adamların borsaya girmelerinin mahzurlarını ortadan kaldırmak amacıyla yeni bir nizamname taslağı hazırlayarak Şurâ-yı Devlet-i Tanzimat Dairesi'ne sunmuş, burada incelenen taslak bir mazbata ile 3 Nisan 1904 tarihinde Meclis-i Vükelâ'ya gönderilmiştir³⁴.

“Esham ve Tahvilât Borsası Nizamnamesi” ve “Borsa Resmine Dair Nizamname” taslakları 1906 yılı ortalarında Meclis-i Vükelâ'da görüşülmüştür. Görüşmede Galata Borsası'nda işlem görecektir borsa muameleleri ile ilgili bütün evrakın öncelikle komiserliğe verilmesi, İstanbul ve diğer vilayetlerde kurulan bankalarla Nafia müesseselerinin son hesaplarının görülmesinde borsa idaresinden bir ya da iki vekilin mümeyyizlerle beraber bulunması ve genel meclislerinde de komiserin bizzat hazır bulunmasının zorunluluğu, öte yandan borsa resmine dair muameleler ile Osmanlı Şirketi adıyla kurulan müessesenin yıllık hesabının görüşülmesi esnasında yine borsadan birinin bulunması ve genel meclislerinde de komiserin hazır bulunması gerekli görülmüştür.

Meclis-i Vükelâ'ya sevk edilen nizamname taslakları ayrıntısıyla incelenerek, 1 Aralık 1873 tarihli Dersaadet Tahvilat Borsası Nizamnamesi'nin genel hükümleri ve 14 Nisan 1886 tarihli Umum Borsalar Nizamnamesi'nin Tahvilat Borsası ile ilgili hükümlerinin yerine geçmek üzere Esham ve Tahvilat Borsası Nizamname lâyihasının

³⁴ Şurâ-yı Devlet-i Tanzimat Dairesi'nin 252 numaralı mazbatası. BOA, *İrade-i Kanun ve Nizamât*, Nr. 1372.

hazırlandığı vurgulanmıştır. Ayrıca İngiltere borsa hükümlerine göre, Londra'da işlem gören bazı şirketlerin hisse senetlerinin, Osmanlı Bankası'nın gözetiminde borsa nizamına aykırı olarak, gerçek kıymetlerinden üç-dört kat fazlasına Dersaadet Borsası'nda tedavüle sunulduğu, halbuki bu İngiliz şirketlerinin önemsiz işletmeler olduğu, bu uygulamanın Londra piyasasının menfaatine fakat Galata'daki işletmelerin zararına olarak borsanın kıymetini düşürdüğü, bu bakımdan acilen yeni düzenlemelere girişilmesi ve bu yolla hiçbir parasal kuvveti olmayan esassız ecnebi şirketlerin borsaya girmesinin men edilmesi için yeni kanunların yürürlüğe girmesinin zorunluluk olduğu beyan edilmiştir. Borsa Meclisi tarafından gönderilen nizamname taslağındaki bazı maddelerdeki ifade değişikliklerinin yapılarak nizamnamenin onaylanabileceği Meclis-i Vükela'da karara bağlanmıştır³⁵.

1904 yılında hazırlanan Esham ve Tahvilât Borsası Nizamname Lâyihası ile Borsa Resmine Dair Nizamname Lâyihası, ancak 20 Haziran 1906 yılında Sadrazam Kamil Paşa tarafından onaylanmak üzere Padişah Sultan II. Abdülhamid'e sunulmuş³⁶, 6 Ağustos 1906 tarihinde de onaylanarak yürürlüğe girmiştir³⁷.

Esham ve Tahvilât Borsası Nizamname taslağına göre, "Eshâm ve Tahvîlât Borsası devlet-i aliyenin bir cümle eshâm ve tahvîlâtıyla vilâyât-ı şâhâne üzerine keşîde olunan va'deli hazine-i celîle bonolarının veyâ irâde-i seniyyeye mü'essis olan bankalar ve mü'essesât-ı nafi'a ve teşebbüsât-ı sanâ'iyeye ve ticâriyye şirketleri tarafından ihrâc olunan hisse senedâtı ile tahvîlâtının (ve bir ticâret borsası te'sîsine kadar kambiyonun) ve meskûkâtın ve düvel-i ecnebîyye eshâmı ile memâlik-i ecnebîyyede nizâmât-ı mahalliyeye tevfikân teşekkül edüp ... mü'essesât-ı nafi'a ve sarrâfiye ve sanâ'iyeye ve ticâriyye ve hisse senedâtı ile tahvîlâtının peşîn veyâ va'de ile bey' ve şîrâsına mahsûs olan mahaldir" (1. madde).

Nizamname ile Esham ve Tahvilat Borsası'nın gözetim ve denetimi Maliye Nezareti'ne, güvenliği ve korunması da Zaptiye Nezareti'ne bağlanmıştır. Her iki nezaretin tayin edeceği memurlar, borsa ile ilgili işler için devlet komiserine, bulunmadığında meclis reisine, o da bulunmadığında borsa başkatibine müracaat edeceklerdir (2. ve 3. madde).

Osmanlı Hükümeti'ni temsil etmek ve muhaberatı sağlamak için, borsanın açık

³⁵ Esham ve Tahvilât Borsası Nizamnamesi ve Borsa Resmine Dair Nizamname hususunda 20 Haziran 1906 tarihli Meclis-i Âli-i Vükela kararı. *BOA, İrade-i Kanun ve Nizamât*, Nr. 1384.

³⁶ Sadrazam Kamil Paşa'nın tezkeresi. *BOA, İrade-i Kanun ve Nizamât*, Nr. 1384.

³⁷ Sultan II. Abdülhamid'in iradesi. *BOA, İrade-i Kanun ve Nizamât*, Nr. 39.

olduğu günlerde bir komiser ya da muavini bulunacaktır. Komiser, borsanın iyi işleyip işlememesinden sorumlu olacak ve muamelelerin nizam içinde yürütülüp yürütülmediğini kontrol edecektir (4-9. maddeler).

Borsada mübâyaacılar ve onlar namına simsarlar ve coberler³⁸ (jobbers) gibi müteşebbisler faaliyet yürütecektir (12 ve 15. maddeler).

Borsa, mübâyaacılarından oy çokluğu ile seçilen yedi kişilik bir meclis vasıtasıyla yönetilir. Seçim, her sene Şubat ayının ilk on beş günü zarfında üç günde gerçekleştirilir ve meclis Mart başında göreve başlar. Meclis üyeleri, aralarından birini başkan ve ikisini sandık emini seçerler (23-26. maddeler)³⁹.

a. Esham ve Tahvilat Borsası Nizamnamesi Lâyihasının Değerlendirilmesi⁴⁰

1. Mukaddime

Nizamnamenin, 1-13 maddeleri mukaddimeyi oluşturmaktadır. Bu maddelerde borsanın tanımı, bağlı bulunduğu birim, yönetimi, güvenliği, icra edilen işlerin nezareti, borsa meclisi azasının seçimleri, borsada kayıtlı olan bütün dahili ve ecnebi şirketlerin kontrolü, muameleleri icra ettiren yetkililer ve görevleri yer almaktadır.

2. Esham ve Tahvilat Borsası'nın Ahkamı ve Görevlileri

Bu bölüm birinci fasıl başlığı altında 14-22. maddelerden oluşmaktadır. Borsa azasının adedi, kimlerin üye olamayacakları, ceza alanların tekrar ne suretle borsaya girebilecekleri, borsa üyelerinin sınıfları, borsadan çıkanların tekrar borsaya girme hakları, borsaya girmek isteyenlerin üyeliğe kabul süreci, üyelerin yıllık, kaydiyye, duhûliyye vb. ödemek zorunda oldukları vergi miktarı, mübâyaacı sınıfına girmek isteyenlerin ayrıca ödemek zorunda oldukları vergi miktarı, borsadan çıkan mübâyaacıların hesaplarının kapatılma işlemleri vb. hükümlerden oluşmaktadır.

3. Borsa'nın İdaresi

İkinci fasıl, 23-24. maddelerde Borsa'nın ne suretle idare edileceği, Borsa Meclisi'nin seçimleri, seçimlerin nasıl gerçekleştirileceğine dair hükümler kayıt altına alınmıştır.

4. Borsa Meclisi'nin Görevleri

³⁸ Cober, kendi nam ve hesabına menkul kıymet alım-satımı yapan kişi.

³⁹ BOA, *İrade-i Kanun ve Nizamât*, 1372, *Evrak Nr. 4478*.

⁴⁰ BOA, *İrade-i Kanun ve Nizamât*, 1372, *Evrak Nr. 4478*. Esham ve Tahvilat Borsası Nizamnamesinin metni için bk. *Borsa Rehberi (1928)*, s. 39-55.

Üçüncü fasıl 25-33. maddeler; Borsa azaları tarafından seçilen Borsa Meclisi'nin, başkanını ve iki sandık eminini seçmesi, borsa kaleminin yapısı ve üyeleri, bunların atanması, azilleri ve emeklilikleri, boş olan kadrolara katipler ve memurların seçimi ve imtihanları, meclis toplantıları ve bunlara üyelerin katılımı, borsa içindeki sarfiyat ve kararların alınma şekilleri, meclis nizamname hükümlerinin icra sorumluluğu, her akşam borsa kapandığı zaman resmi kayıta olan esham, tahvilat, kambiyo ve meskukatın o günkü yükseliş ve düşüş trendini belirten kağıtların borsa dışına asılması, borsaca tanzim olunan evrakların sorumlu kişileri, meclis üyelerinden birinin istifası ya da vefatı durumunda yedek üyenin asalete geçmesi vb. gibi hükümler.

5. Borsa'da Alınıp Satılabilecek Tahvilat Hakkında Hükümler

Dördüncü fasıl, 35-37. maddelerden oluşmakta ve Borsa Meclisi'nin devletin esham ve tahvilatının borsaya resmi olarak kaydı, devletin ruhsatıyla kurulmuş olan ya da ileride kurulacak olan şirketlerin tahvilat ve hisse senetlerinin istek halinde ve şartların yerine getirilmesi (sermayenin ¼'ünün nakden vaz olunduğu ispat edilecek) şartıyla resmi kayda geçirilmesi, şartları yerine getirmeyen şirketlerin borsadan ihracı, ecnebi devletlerin eshamı ile şirketlerin hisse senetleri ve tahvillerinin resmi kayda alınmasının şartları, resmi kayda alınan her türlü tahvil ve senetlerden borsa meclisince alınacak vergi vb. konular yer almaktadır.

6. Muamelelere Dair

Beşinci fasıl, 38-49. maddelerden oluşmakta ve borsadaki her tür işlemlerde taraflar arasında uygulanacak kurallar, borsada işlem gören her bir muamelenin onu imzalayan üyenin odalarına derhal tebliği, esham ve senetlerin havalesinin ilgililerin onayı olmadan geçerlik kazanmayacağı, anlaşma şartları, mübâyaacıların Pazartesi sabahından, yani borsanın açılmasından evvel Cumartesi akşamına kadar aralarından muallakta kalmış muameleleri halletmeleri, halledilmediği taktirde borsaya girişin önleneceği vb. hükümleri ihtiva etmektedir.

7. Hesap Kesilmesi Hakkında

50-63. maddelerden oluşan altıncı fasılda vadeli esham, tahvilat ve senetlerin muamelelerinin on beş günde bir Pazartesi günleri kesilmesi, senetleri teslim etmek arzusunda bulunan bayiler ile almak isteyen müşterilerin varakayı vazetmeleri ve zarfın üzerini mühürlemeleri, zarfların muhafazalarının sağlanması, cetvele kaydedilmesi ve yeni işlemlerin başlamasında cetvelin borsada asılması, teslim ve tesellüm senedat hesabı kesilmeyen muamelelerin ertesi güne devri, muamelat hakkında itiraz vaki olduğunda

fesih ve ceza, likidasyonun havalesi, müzayedenin başlaması, taahhüdünü yerine getirmeyenlerin durumu vb. konular ve teferruatları yer alır.

8. İflas Edenler Hakkında Hükümler

64-68. maddelerden oluşan yedinci fasıl, yürütülen icra muamelesi, müflisin borsadan uzaklaştırılması, iflas halinde bulunan mübâyaacının iflasın ilanından itibaren üç gün zarfında bilançosunu borsa meclisine teslimi, teslim etmezse borsaya girişine izin verilmemesi ve isminin mübâyaacılar listesinden çıkarılması vb. konuları ihtiva etmektedir.

9. Genel Hükümler

Sekizinci fasıl, 69-75. maddelerden oluşmakta, defterlerin sayfalarının numaralı olması, mübâyaacı hademeleriyle dellâl ve cobarların el defterlerinin de borsa idaresince tasdik ve numaralı bulunması, mübâyaacıların icra edecekleri her muamele için şartların özetini ihtiva eden imzalı bir bordroyu müşterilerine ita etmeleri, müşterilerin muameleyi imzalamaları, mübâyaacının ölümü vuku bulursa müteveffanın hesabının incelenmesi ve alacaklılar ile şirketlerin hisselerinin ödenmesi, borsanın açılma ve kapanma vakitlerinin tayini, tatil günleri, bu nizamnamenin ta'til olunma şartlarını ihtiva etmektedir.

10. Ceza Hükümleri

76-81. maddelerden oluşan dokuzuncu fasılda, borsa üyesinden herhangi birinin müvekkilinden her ne miktarda olursa olsun akçe gizlemesi halinde adı geçen meblağın iadesi, nizamname ahkâmının borsada icrasından sorumlu görevliler, borsa ahkâmına aykırı hareket edenlere uygulanacak yaptırımlar; esham, Osmanlı Devleti ve resmî kayda giren senetlerin fiyatlarını düşürecek bilgi yayanların yapılan incelemeden sonra ait olduğu mahkemeye gönderilmesi, hile amacıyla bilerek esham ve senetlerin alım-satımı konusunda halka bilgi için ilan verdirenler ya da sahte varaka düzenleyenlere verilecek cezalar, bu nizamnamenin yürürlüğe girmesi ile birlikte eski nizamnamelerin yürürlüğünün ortadan kalkması vb. gibi hükümler yer alır. Tarihi 24 Temmuz 1322.

b. Borsa Muamelâtı Resmine Dair Nizamnâme “Lâyiha”⁴¹

Borsa işlemlerinden alınması gereken vergiler ve cezalar ile işlem fihristleri ve özetlerini ihtiva etmekte ve yirmi maddeden oluşmaktadır. Nizamnamenin maddeleri özetle aşağıdaki gibidir:

⁴¹ Borsa muamelâtı resmine dair nizamnamenin bazı maddeleri özetlenerek alınmıştır. *BOA, İrade-i Kanun ve Nizamât*, 1372, Evrak Nr. 4478. Geniş bilgi için bk. *Borsa Rehberi (1928)*, s. 32-38..

Birinci maddede, Mart 1320 (Mart/Nisan 1904) senesi başından itibaren her türlü esham, hisse senedi ve tahvil üzerine peşin ya da vadeli olarak icra edilecek borsa muamelelerinden semen-i müsemmanın her beş bin kuruş ve kûsûru için alışıta 10 para ve satışıta da 10 para vergi alınması öngörülmüştür. Röpor⁴² muamelâtında bu verginin yarısı alınacaktır.

İkinci madde: Mübâyacılar, icra edecekleri her bir muamele için, ayrı ayrı bordro düzenlemeye mecbur olacaklar, adı geçen vergiye mahsus olarak ihdas olunan pullardan gerekli miktarının bu bordrolara asılması, üzerlerine mühür ya da imza ya da tarihinin bir kısmı tesadüf ettirilerek iptali suretiyle vergisini ödeyeceklerdir.

Üçüncü madde: Bordrolar, koçanlı ve sıra numaralarını havi birer defterden koparılır, resmin tahsiline memur olanlar her ne vakit talep ederlerse, bu defterler kendilerine gösterilir. Bordroların koçan kısmında her muamelenin meblağı ile gelecekte beyan olunacak fihristte kayıtlı bulunduğu numara işaret olunur. Peşinen icra olunan muameleler bordroları, muamelenin akdi veya vade ile münakid muamelelerin bordroları da, vadenin sona ermesinden itibaren on gün zarfında tanzim ve sahiplerine ödenir.

Dördüncü madde: Dokuz ile on birinci maddelerde anılan fihrist, iki cilt üzere tutulduğu taktirde, birinde peşinen ve diğerinde vade ile röpor suretiyle icra olunan muamelelere münhasır iki bordro defteri tutmak daha doğrudur.

Beşinci madde: Borsa muameleleri ile meşgul olanlar, muamelelerin alım ve satımı ile ilgili bankalar, sarraflar vb. icrasına aracılık ettikleri muameleler için, mübâyacı tarafından tanzim olunan bordroları, memuru tarafından talep edildiğinde ibraz etmeğe veya bordroların havi oldukları numaralarla tarihlerini ve onları imza eden mübâyacıların isimlerini bildirmeye, bunlardan hiçbirini yapmadıklarında bile muamelenin resmini ödemeye mecburdurlar.

Altıncı madde: Yukarıdaki maddede ifade edilen kişiler, muamelelere başlamadan evvel, resmin tahsiline memur bulunan idareye bir adet beyanname takdim etmeye memurdurlar. Beyanname takdimi için nizamnamenin icraya konulmasından itibaren iki ay mehil verilmiştir.

Yedinci madde: Beyannameler, idare merkezinde bir deftere kaydedilip, sahipleri ya da vekilleri tarafından imza olunur. Beyanname sahibi bir şirket ise, müdürü ya da vekili tarafından imza edilir. Kefiller varsa bunların ismiyle birlikte şirketin senedi de beyannamede zikredilir.

⁴² Röpor: Vadesi gelmiş olan bir hesabın şartları değişmeksizin ileri bir tarihe uzatılmasıdır.

Sekizinci madde: Bu beyannamenin neşrinde Dersaadet Borsası'nda nizamname ahkamina göre mübâyaacılık yapanların isimleri, sonra da mübâyaacılık sırasına katılanların isimleri deftere zamanında kaydedilecek ve bu kayıt mübâyaacılar için beyanname hükmünde olacaktır.

Dokuzuncu madde: Beş ve altıncı maddede zikredilen şahıslar, ticaret mahkemesi reisi veya azasından biri tarafından sayfalarına numara vazolunmuş ve tasdik edilmiş birer fihrist tutarak, bundan her gün icra edecekleri borsa muamelelerini beyaz bırakmamak ve satırlara kaydetmeye mükellef olacaklardır. Resmin tahsiline memur idarenin memurları ne vakit isterlerde bu fihristleri inceleyebilecekler, ibrazından kaçınanlardan beş liradan yüz liraya kadar nakdi ceza alınacaktır. Bundan başka, muayene memuru bir fihristte nizamaya aykırı bir hal görüp bir zabıt varakasını mahsus idaresine takdim eylediği muamele bunlardan birinin fihristinde kayıtlı bulunduğu halde diğerinin kaydı olmadığını yazılı beyan eylediği takdirde adı geçen idare iki tarafın defterlerini yalnız iki günlük muamelenin kayıtlarına bakmak şartı ile huzuruna çağırabilecek ve defterlerini idareye götürmekten imtina edenler de birinci fıkrada belirtilen şartlara müstahak olacaklardır.

Onuncu madde: Bu nizamnameye merbut fihrist, her bir muamele için geleceğe şamil olacaktır. Ayrıca bu maddede değişik işlemlere ait fihristlere yazılacak işlem örnekleri mevcuttur.

Onbirinci madde: Birinde peşin diğerinde vade ile ve röpor suretiyle icra olunan muamelelerin kaydına mahsus olmak üzere iki her fihrist iki cilde ayrılacaktır.

Onikinci madde: Aşağıdaki maddede muayyen vakitte fihristlerin birer özetleri sahipleri tarafından gerekli resim ile beraber idareye teslim olunur.

Onüçüncü madde: Özetler her ayın on üçü ile yirmi beşinde düzenlenip, borçluların imzasıyla, adı geçen iki tarih arasında fihriste kayıtlı muameleleri ve numaraları sırasıyla göstermek lazımdır.

Ondördüncü madde: Özetler her muamele için başka başka sütunlarda maddelere havi olacaktır.

Onbeşinci madde: Onbirinci maddede beyan olunduğu üzere fihristin iki cilde ayrıldığı gibi, özet de iki kısma ayrılarak birinde peşin, diğerinde vade ile icra olunan muameleler ve röporlar gösterilecektir.

Onaltıncı madde: Özetler ilk önce her ayın onuncu günü ile onbeşinci günü arasında, ikinci olarak her ayın yirmibeşinci ile son günü arasında idareye teslim olunur. Son günü tatillere isabet ederse, takip eden ilk günde özetler ile resimler, idareye teslim edilir.

Onyedinci madde: Gerek dokuzuncu maddede beyan olunan fihristte ve gerek onikinci maddede konu olan özette muamelelerin doğru olarak kaydedilmediği tespit edildiği takdirde, fihrist veya özet sahibinden o muamele senetlerinin kıymetinin onda biri nispetinde ve her halde yüz liradan aşağı olmamak üzere nakdi ceza alınır.

Onsekizincimadde: Bu nizâmnâmenin hükümlerine muhâlif, olacak sair hareketlerin her biri için beş liradan iki yüz liraya kadar nakdî ceza alınır. Nizâma aykırı hareketler, idarenin memuru tarafından tanzim olunacak zabt varakaları gelecek için ispat niteliğindedir.

Ondokuzuncu madde: İdare iki seneye kadar resimlerin ve nakdi cezaların tahsili için mahkemeye müracaat etmediği takdirde dava zaman aşımına uğrar.

Yirmincimadde: Bu nizamnameye tâbi olanlar, dokuzuncu madde hükmünce tutacakları fihristleri ve onikinci maddeye göre vermeye mükellef oldukları özetlerin birincisini nizamnamenin neşri tarihinden itibaren bir ay zarfında idareye ibraz ve takdim edeceklerdir.

Yirmibirincimadde: Maliye Nezareti bu nizamnamenin icrasına memurdur. 15 C.ahir 1324/24 Temmuz 1322.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nde borsanın kuruluş sürecini, 19. yüzyılın ekonomik şartları içinde değerlendirmek gerekir. Osmanlı devlet adamları özellikle II. Mahmut'tan itibaren yerli sanayileşmeyi geliştirmek için bir takım girişimlerde bulunsalar da, bu çabalar, uzun süreli olamadı. Nitekim 19. yüzyılın ortalarından itibaren yurt içinde kurulan şirketlerin birçoğu yabancıların elindeydi. Para işlevlerinin sürdürüldüğü en önemli mekan ise, İstanbul'daki Galata semti idi. Galata'da hemen hepsi Ermeni, Yahudi ve Rum olan bankerler, hem iç piyasadaki para arzını kontrol ederken, hem de dışarıdaki Paris, Londra ve Berlin gibi para metropollerleriyle de iyi ilişkiler içindeydiler.

Osmanlı'da ilk defa 1866 yılında Dersaadet Tahvilât Borsası adıyla Galata semtinde Konsolid Han'da faaliyetine başlamış, ancak çeşitli borsa oyunları ve yabancı şirketlerin olumsuz faaliyetleri sonucu borsa işlemlerinden istenilen verim sağlanamamıştır. II. Meşrutiyet'e kadar borsada tümüyle yabancı şirketlerin hisse senetleri, devlet tahvilleri ve konsolidler vs. kayıtlı iken, sonrasında yerli şirketlerin menkul kıymetleri de işlem görmeye başlamıştır.

1895 yılından itibaren çeşitli borsa hileleri ile itibarı sarsılan⁴³ Dersaadet Tahvilât Borsası'nda 1904 yılından itibaren yeni düzenlemelere girişilmiş ve adı da “Esham ve Tahvilât Borsası” olarak değiştirilmiştir. Aynı tarihte “Esham ve Tahvilât Nizamnamesi” ve borsa işlemlerinden alınacak vergi ve cezaları kapsayan “Esham ve Tahvilât Borsası Resmine Dair Nizamname” taslakları hazırlanmış, kanun, 1906'da yürürlüğe girmiştir.

Kaynakça

I. Arşiv Kaynakları

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi
İrade-i Kanun ve Nizâmât.
Sadaret, Mühimme Kalemi Evrakı (A.MKT. MHM)
Yıldız, Maliye Nezareti Maruzatı (Y. PRK.ML.).
Yıldız, Resmi Maruzat (Y. A. RES.)
Yıldız, Şehremaneti Maruzatı (Y. PRK. ŞH).
Yıldız, Ticaret ve Nafia Nezareti Maruzatı (Y. PRK. TNF).
(Vesika numaraları dipnotlardadır).

II. Kitap ve Makaleler

- Blaisdell, Donald C.*, Osmanlı İmparatorluğu'nda Avrupa Malî Denetimi “Düyunumumiye”
(Çev.: A. İhsan Dalgıç), İstanbul 1979.
Cezar, Yavuz, Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi (XVIII. yüzyıldan Tanzimat'a
Mali Tarih), İstanbul 1986.
Çakır, Çoşkun, “Tanzimat ve Islahat Fermanlarının Malî Boyutları”, Osmanlı, Cilt 3 İktisat (Edit.:
Kemal Çiçek, Cem Oğuz), Ankara 1999.
Eldem, Ethem, Osmanlı Bankası Tarihi, İstanbul 1999.
Fertekliçil, Azmi, Türkiye'de Borsa'nın Tarihçesi, İstanbul 2000.
Genç, Mehmet, “Osmanlı Maliyesinde Malikâne Sistemi”, Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve
Ekonomi, İstanbul 2002.

⁴³ 1895 yılında Dersaadet Tahvilât Borsası'nın içine düştüğü durum ve tahvillerin alım-satımı ile ilgili sorunlar esnasında Osmanlı Bankası'nın müdürlerinin rolü vb. konuları içeren 1 Kasım 1895 tarihli Meclis-i Vükelâ mazbatası için bk. BOA, Y. A. RES. Nr. 1087.

- Gürsel, Seyfettin, "Osmanlı Dış Borçları", Osmanlı, Cilt 3, İktisat, (Edit.: Kemal Çiçek, Cem Oğuz), Ankara 1999.
- Karslı, Muharrem, "Borsalar", İslâm Açısından Borsa, Ensar Neşriyat, İlmî Araştırmalar Dizisi, İstanbul 1994.
- Kazgan, Haydar, "Düyun-ı Umumiye", Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 3, İstanbul 1985.
- _____, Galata Bankerleri, 2. baskı, İstanbul 1991.
- Koraltürk, Murat, "Osmanlı Devleti'nde Şirketleşme. İlk Anonim Şirket ve Borsanın Kuruluşu", Osmanlı, 3. Cilt, İktisat (Edit.: Kemal Çiçek, Cem Oğuz) Ankara 1999.
- Köse, Murtaza, "Osmanlı'da Borsa ve Galata Bankerlerinin Devletin Mali Yapısındaki Yeri", A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 18, Erzurum 2001.
- Pamuk, Şevket, Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme (1820-1913), 2. Baskı, İstanbul 1994.
- _____, Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi, 2. Baskı, İstanbul 2000.
- _____, "19. yy'da Osmanlı Dış Ticareti", Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 3, İstanbul 1985.
- Öztürk, Mustafa, "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Antakya'da Fiyatlar", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı 2, Elazığ 1989.
- Toprak, Zafer, "Tanzimat'tan Sonra İktisadî Politika", Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 3, İstanbul 1985.
- _____, "Osmanlı Devleti'nde Para ve Bankacılık", Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 3, İstanbul 1985.

Ekler

EK:1 Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Sadaret, Mühimme Kalemi Evrakı (BOA, A.MKT.MHM.), 469/42.

Maliye nezâret-i celîlesine, / 1661 / Devletlü efendim hazretleri

Beyâna muhtac olmadığı üzere devlet-i aliyyenin eshâm ve tahvîlâtıyla sâ'ir senedât-ı resmiyyenin bey' ü şîrâsı mu'âmelâtı borsa nâmıyla Galata'da bir mahall-i mahsûsda deverân itmekde olduğu halde iş bu borsa her nasılsa şimdiye kadar ne saltanat-ı seniyyenin taht-ı nüfûz ve nezâretine ve ne de usûl-ı emniye ve mazbûta dâ'iresine alınmayarak bir mesâğ-ı gayr-i mahdûd ile pek ziyâde serbest bırakılmasıyla eshâm ve tahvîlât-ı mezkûrenin kıymet ve ahz u i'tâlarınca cereyân iden fesadât ve igtişâât sebebiyle hazine-i celîle mâlen ve i'tibâren lâ-yenkati' zarar ve sektelere ve halk dahi hasarlara uğramakda ve bütün düvel-i mütemeddine ve muntazamada o makûle borsalar hükûmetlerin zîr-i nezâret ve dikkatlerinde ve kâ'ide-i salîme ve mahfûza altında bulundurulmakta idüğinden şu sû'-i ahvâl ve isti'mâlâtın men' ü izâlesi zımnında oranın ta'yîn ve tahdîd-i vezâ'if ve icrâatıyla taslîh ve te'mîn-i usûl-i idâresine maddî ve ma'nevî lüzûm-ı hakîki görünmesi cihetle iş bu borsanın nezâret-i celîlelerine ve umûr-ı zâbitası hükûmet-i seniyyeye

a'id olmak ve tefiş-i muhâsebât ve mu'âmelâtı için oraya taraf-ı devlet-i aliyyeden bir komiser ta'yîn olunmak gibi şerâ'it-i esâsiye ve diğer kuyûd ve mevâdd-ı mukteziye derciyle bir nizamnâme tanzîmi zımında sarrâf ve tüccâr ile bankerlerin mu'teberânından mürekkeb bir cem'iyet-i umûmiye teşkil itdirilerek ve nezâret-i celîlelerinden dahi eshâm-ı umûmiye emîni sa'âdetlü Ohannes Efendi hazretleri me'mûr idilerek kendü mühr ve imzaları ile mahtûm ve mûmzâ Fransızca kaleme aldırılıb emîn-i müşârün-ileyhin takdîriyle gönderilen nizâmnâme lâyihasının tercümesi Meclis-i Hass-ı Vükelâ'da lede'l-kırâ'a ahkâm ve fikarât-ı mûndericesi muvâfık-ı mâtlab ve maslahat görünmüş ve der-dest icrâ bulunan tamgâ usûlü işbu nizamnâmede dahi mahfûz tutulmuş idüğüne mebnî nizamnâme-i mezkûrun hemen neşr ve i'lânıyla mu'âmelât-ı müteferri'asının icrâsı müttehiden tezekkür ve tensîb olunarak bi'l-istizân irâde-i seniyye-i cenâb-ı padişâhî dahi ol merkeze müte'allik buyrulmuş ve mezkûr nizamnâmenin Türkçe ve Fransızca nüshaları leffen taraf-ı vâlâlarına irsâl olunub komiser nasbı dahi der-dest icrâ bulunmuş olmağın komiserin hîn-i nasbında i'lân-ı keyfiyyet idilmek üzere mezkûr nizamnâmenin Türkçe ve Fransızcası bir yerde olarak hemen tab' itdirilerek ber-mücib-i irâde-i seniyye-i iktizâ-yı halin ifâ ve umûr-ı zâbitaca dahi ne yapılmak lâzım gelür ise zabtiye nezâret-i behiyyesine bildirilmek üzere keyfiyyetin serî'an ifâde ve inbâsına himmet buyrulması siyâkında tezkere-i senâviri terkîm olundu efendim.

Fi 7 Şevval sene 290 ve 15 Teşrin-i Sâni sene 89.

EK:2: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Yıldız, Şehremaneti Maruzatı (BOA.Y.PRK.ŞH.), 7/38 10 CA 1313.

Bugün bi'l-cümle eshâmın tedennî ve tenezzül-i kıymetinden dolayı Borsa mu'âmelâtının ta'til edildiği hakkında deverân iden şâyi'a üzerine derhâl ve hafiyen gönderilen me'mûrîn-i mahsûsa tarafından icrâ kılınan tahkikâta nazâran ber-mu'tâd borsa sa'ât dörtbuçukda güşâd idilmiş ise de ma'den ve şimendüfer hisselerinin pek ziyâde tenezzül itmesi ve ragabâtın bütün bütün inkıtâ eylemesi üzerine vakt-i mezkûrdan sa'ât beşbuçuğa kadar mesdûd bir halde kaldıktan sonra tekrâr küşâd ve mu'âmelâta sa'ât ona kadar devam idilmiş ise de bu kadar tenezzülden dolayı hiç kimsede cür'et ve rağbet kalmamış olduğu anlaşılmış ve başkaca alınan ma'lûmâtdan nümâyân olduğuna göre bugün İngiltere devlet bankasının Bank-ı Osmanîye küşâd eylemiş olduğu krediyi kapayarak müşkilât-ı hâzıra kât ender-kât tezâyüd etmiş olduğu gibi şimdiye kadar Bank-ı Osmanî'nin keşide eylemiş olduğu protestoların da adedi altıyüzü tecâvüz eylediği dahi bankada karşuluğu bulunan banknotların köşe sarrâfları tarafından tebdîl olunmamakda olduğu istihbâr kılınmasıyla Beyoğlu caddesinde bulunan köşe sarrâflarından birkaçına hiç ser-rişte verilmeyerek bir âdem ma'rifetiyle tebdîl etdirilmek üzere gönderdiğim bir aded banka ka'imesini de kimisinin liraları tîzâbli? ve kimisinin lirası tükenmiş ve mecîdiyesi de kalmamış olduğundan bahisle tebdîl etdirilememiştir. Gerçi şu buhrân hâli Avrupa piyasasına tâbi' ve direktör Venisa'nın ma'den aksiyonlarında âdetâ kuttâ'-ı tarîklik idercesine çevirdiği dolaplarından nâşî ise de zaten Ermeni mes'elesinin değil mürevvici belki mevcûdı bulunan İngilizlerin eser-i hiyanetinden münba'is olduğundan ve eshâmdan ve diğer aksiyonlardan kat'-i nazar

banknotların i'tibârdan düşürülmesi maslahatın bu dereceye götürülmesi hûdâ-negerde mehâzir-i azîmeyi müstelzim olabileceğine mebnî keyfiyyetin devâ'ir-i müte'allikasınca nazar-ı dikkate alınarak bir çâre ve tedbîr-i ittihâz etdirilmesi lüzûm-ı kavî altında bulunduğu ma'rûzdur. 10 C.evvel sene 1313.

EK: 3 Şurâ-yı Devlet Mazbatası / Tanzimat Dairesi / No. 252 (Önemli kısımları alınmıştır).

Galata Borsası'nda tedennî-i fi'ât-ı eshâmdan istifâde maksadıyla gün geçmeksizin ihdâs olunmakda olan ekazîb câlib-i dikkat ve eshâm-ı devletin tedennî-i fi'âtından dolayı i'tibâr-ı mâliye mûris-i mazarrat olmağla icâbı lede't-te'emmül hilâf-ı hakîkât şayi'âtı tertîb ile fi'ât-ı eshâma nakîse îrâs eyleyenler iki kısım olub bunun biri leffen irsâl kılınan rapor tercümesinde tafsîl olduğu üzerine eshâm-ı Osmaniyenin kıymetini düşürmek ve ahd-i karîbde ve kavâ'id-i mevzû'asına pek de muvâfık olmayan bir sûrette meydân-ı tedâvüle konulan ba'zı eshâm-ı ecnebîye üzere celb-i i'tibâr ve rağbet eylemek maksadıyla burada bulunan ba'zı mü'essesât-ı mâliye erkânı ve diğerk kısmı dahi ale'l-ıtlâk sûret-i gayr-i meşrû'ada tezyîd ve tenkîs-i fi'âtdan istifâde ile me'lûf olanların ilerü gelenleri olub her iki tâkımın mu'âmelât-ı gayr-i meşrû'a ve işâ'ât-ı kâzibelerinden borsaya ârız olan nizâmsızlığa nihâyet verilmesi evvelâ nizâm-ı kadîmin lağv ve feshiyle 10 Receb sene 1303 târîhinde te'sîs olunan umûm borsalar nizâmnamesi ta'dîl olunarak menâfi'-i devlete ve i'tibâr-ı mâlimizin muhâfazasına hizmet idecek ba'zı ahkâm vaz'ına sâniyyen borsa komiserliği kadîmen her devletde olduğu gibi bizde dahi mâliye nezâretine merbût iken mu'ahharen tahvîl irtibâtıyla bu me'mûriyet ticâret nezâreti ma'yyetine verilmiş ve bu ise umûm eshâm üzerine mâliye nezâretinin lâzîmül-muhâfaza olan nüfûz ve nezâretini hükümsüz bırakmış olduğundan me'mûriyet-i mezkûrenin yine nezâret-i müşârün-ileyhâya tahvîl-i mercî'yetine mütevakıf olduğuna binâ'en mevcûd olan nizâmnamenin şurâ-yı devletce arız ve amîk tedkîki ve eshâm-ı devletin fi'âtına esbâb-ı gayr-i sahîhe ile tedennî-i arız olmaması için lâzım olan kuyûd ve şurûtun ilâvesiyle arz-ı atebe-i ulyâ olunmak üzere yeniden bir nizâmname kaleme alınmasının şurâ-yı devlete ve borsaca kavâ'id-i inzibâtiyenin hüsn-i cereyânına dikkat ve nezâret itmek üzere her memleketde cârî olduğu gibi sûret-i dâ'imede muktedir bir polis komiseri bulundurulmasının zabtiye nezâretine ve borsada mütedâvil evrâkın usûl ve nizâmı dâ'iresinde kabul olunmamış evrâkdan olmamasına ve fondolar fi'âtı tahavvülâtı esbâb-ı hakîkiyeye müstenid olub fark-ı fi'âtdan istifâde fikrine müstenid bulunmamasına ve bu yolda su'-i is'timâl vukû'a getirilmemesine mâliye nezâretinin hakk-ı tefîşi olub bu ahvâlden dolayı sendikayı ve mübâya'acıları mes'ûl itmekle beraber sendikanın mâliye nezâretine virmeğe mecbûr olduğu mu'âmelât-ı yevmiyye defterini redd ve kabûlde nezâret muhtâr olmasının mâliye nezâretine havâlesi husûslarına bi'l-istizân irâde-i seniyye-i hazret-i padişâhî şeref-müte'allik buyrulmuş ve mûcibince icrâ-yı tebliğât kılınmış olduğu beyân-ı âlîsiyle şurâ-yı devletce de ifâ-yı müktezâsı hakkında vârid olan 12 Safer sene 313 târîh ve kırksekiz numarolu tezkire-i sâmiye tanzîmât dâ'iresinde lede'l-kırâ' şimdiki halde borsada icrâ olunmakda olan mu'âmelât-ı sarrâfiyenin bir kat daha intizâm altına alınmasıyla beraber tahvîlât-ı Osmaniye'nin muhâfaza-i i'tibârı için ne gibi esbâba tevessül olunmak ve borsa nizâmnamesince ne yolda ta'dîlât icrâ edilmek lâzım ise oralarının irâ'esi ve ahvâl-i câriyenin men'iyile emr-i idârenin taht-ı inzibâta

alınması maksadında ifâ olunacak tekayyüdün ta'yîn-i derecâtı lüzûmu mâliye nezâretine iş'âr olunmuşdu.

Vârid olan tezkere-i cevâbiye me'âlinde borsada tertîb-i şâyi'ât ile fi'ât-ı eshâma nakîse îrâs idenler tezkere-i sâmiye-i mezkûrede beyân olunduğu vechle iki kısım olarak bir kısmı eshâm-ı Osmaniye'nin kıymetini düşürmek ve ba'zı eshâm-ı ecnebiye üzerine celb-i rağbet eylemek maksadıyla burada bulunan ba'zı mü'essesât-ı mâliye erkânı ve diğerk kısmı dahi ale'l-ittlâk sûret-i gayri-i meşrû'ada tezyîd ve tenkîs-i fi'âtdan istifâde ile me'lûf olanların ilerü gelenleri olub ikinci kısım hakkında icrâ olunacak mu'âmele borsa meclisince kaleme alınan lâyiha-i melfûfede gösterilmiş ve birinci kısma gelince bir devlet eshâm-ı resmîyesinin piyâsaya kabulü o devlet tarafından hariciye nezâretine mürâca'ata vâbeste olduğu nizamnâme-i kadîmde mûnderic iken Dersa'âdet'de borsanın teşkilinden beri bu yolda bir mürâca'at vukû' bulmamış ise bu misillü tahvîlâtın getirilmesi ba'zı müşteriler tarafından vukû' bulan talebe müstenid ve bu sûretle olacak alış verişin men'î serbesti-i ticârete münâfi' olacağı cihetle ol bâbda lâyhaya bir şey derc edilmeyerek hâl-i kadîmi ibkâ ve fakat ecnebi bankalarıyla mü'essesâtının memleketlerinde ruhsat-ı resmîye ve gayr-i resmîye ile teşkil etdiği ma'âdin ve inşâ'ât-ı nâfi'a ve piyango şirketleri senedâtıyla biletlerinin evvelce dâ'ire-i â'idesine mürâca'atla rûsûmî i'tâ ve ruhsat istihsâl olunmadıkca men'î tedâvülü lüzûmuna göre lâyhaya ba'zı şurût derc edilmiş olduğu ve buna ri'âyet etmeyen borsa a'zâsının borsa meclîsince ta'yîn ve tertîb-i mücâzâtı mümkün ve mukarrer ise de borsaca mukayyed olmayan bankerlerle sâ'ire hakkında da müdde'i-i umûmilikce hukûk-ı umûmiye nâmına taleb ve tertîb-i mücâzât olunması ve böyle ruhsat-ı resmîyesi olmayan senedât ve evrâkın postahâne ve rûsûmatca da men'î-i dühüllerine i'tfnâ edilmesi müktezî görüldüğü misillü iktidârsız âdemlerin borsaya kabûlü dâ'î-i mahzûr olacağına mebnî mübâya'acı ve dellâllerin ta'yîn-i i'tibâr-ı mâliyelerine medâr olmak üzere bu gibilerden te'minât ve kefâlet-i nakdiye ahzıyla hâsıl olacak mebâliğin sûret-i isti'mâli hakkında komiser tarafından dermeyân olunan teklîf borsa meclîsince kabûl edilmemiş ise de bu usûl selâmet-i mu'âmelâtı te'mîn edeceğinden ol bâbda tertîb olunan madde lâyhaya ilâve edilmiş ve idâre bûdcesinde görülen açığın kapadılması zîmnında mübâya'acı ve dellâl ve oyuncuların her sene borsa idâresine vermekte oldukları ruhsatiye mikdârlarının tezyîdi bir virgü vaz'ından ibâret olduğu ve şirketlerin her sene mevcûd senedât ve tahvîlâtının mikdârı ve bu senedât ve tahvîlâtın fi'âtları ne sûretle tahkik olunacağı bilinmedikçe alınacak resim veyâ virgünün mikdârı dahi bi't-tâbi'i ta'yîn olunamayacağı cihetle buralara ve bir de işbu resim ber-vech-i meşrûh âdetâ bir virgü hükmünü aldığından ve fâ'iz veyâ temettü' viremeyen bir tahvîl veyâ bir hisse senedinin virgüye tâbi' olması doğru olamayacağından mu'âmelât-ı ticâriyelerinin haleldâr olması cihetiyle fâ'iz ve temettü' viremeyen veyâ tasfiye halinde bulunan şirketlerin şu halleri devam ettikçe senedât ve tahvîlâtlarının ahz u i'tâ resminden mu'âf tutulacağına ve bir şirketin fâ'iz ve temettü' virüb viremediğinin ne sûretle tahkik edileceğine ve buna mûmâsil daha ba'zı husûsâta dâ'ir mevadd-ı sarîha ilâvesiyle fıkra-i mezbûrenin itmâmı ve memâlik-i ecnebiyede müteşekkil şirketlerin hisse senedâtıyla tahvîlâtından alınacak resme dâ'ir olan fıkra ise daha nâkıs olarak çünkü o gibi şirketlerin memâlik-i şâhâne dâhilinde mütedâvil senedât ve tahvîlâtından bir resim alınacağı fıkra-i mezkûrede beyân ve bu resmin mikdârı ta'yîn olunmuş ise de memâlik-i şâhânedede mütedâvil senedât ve tahvîlât mikdârının ne

vechle ta'yîn olunacağı ve tahvîlât ve senedât-ı mezbûre ister nâma ister hâmiline muharrer olsun onlar üzerine vaz' olunacak resmin şirketden tahsîli lâzım gelüb doğrudan doğruya ashâbından bir şey tâleb edilemeyeceğinden ve merkez idâreleri memâlik-i ecnebiyede bulunan şirketlere mürâca'at ise bi't-tâbi'i mümkün olamayacağından ve halbûki bunlardan ahz u i'tâ resmi alınacağı hakkındaki fıkra hükmünün ne sûretle te'mîn edileceği gösterilmemiş olduğundan ecnebî şirketlerin memâlik-i şâhânedede tedâvül iden senedât ve tahvîlâtından ahz u i'tâ resminin istifâsına kâfil olacak ahkâmın tafsîlen derci lüzûmu derkâr olmağla beraber evvel-emirde ecnebî şirketlerin senedât ve tahvîlâtından henüz tamgâ resmi alınmamakta olduğu halde ahz u i'tâ resminin alınması mümkün olup olmayacağına ta'yîni icâb iderek şirketlerin hisse senedâtıyla tahvîlâtının ahz u i'tâsından alınacak resmin doğrudan doğruya şirketlerden tahsîli beyân olunduğu halde düvel-i ecnebîye eshâmı üzerine vaz' olunan resme dâ'ir olan fıkra bunların ahz u i'tâ resminin kimden ve ne sûretle tahsîl ve istifâ olunacağına dâ'ir bir işâret mevcûd olmayub bir de lâyihanın mukaddimesinde devlet-i aliyye eshâmından dahi ahz u i'tâ resmi alınacağı anlaşılır ise de bu resmin mikdâr ve sûret-i tahsîline da'ir metn-i lâyihada bir bahs görülememiş olduğundan rûsûm lâyihasının ahz u i'tâ resmine müte'allik kısmının hâl-i hâziriyle kabûl ve tasdîki tarafına gidilemeyeceği anlaşılmiş ve zâten Anadolu müfettişi Şâkir Paşa merhûmun iş'ârı ve mâliye dâ'iresinin kararı üzerine borsa hey'etine tanzîmi havâle olunan lâyiha yalnız borsa mu'âmelâtına müte'allik olmayub eshâm ve tahvîlâtın eşhâs arasındaki ahz u i'tâsından alınacak resme dâ'ir bulunmamağla böyle bir resmin vaz'ına devletce karar verildiği takdirde mütâlâ'ât-ı mesrûdeye tevfiân esâslı ve etraflı bir lâyihanın tanzîmi lâzım geleceği ve lâyihanın borsa mu'âmelâtına dâ'ir olan ikinci kısmının münderecâtı gerek borsa dâhilinde mübâya'acılarda ve gerek borsa hâricinde bankalarla sarraflarda icrâ olunacak borsa mu'âmelâtından bir resm-i mu'ayyen alınacağı ve borsa mu'âmelâtıyla me'lûf olanların icrâ idecekleri mu'âmelât için mübâya'acılarca tanzîm olunacak bordroları ve borsaca tanzîm ve tertîb edilecek numûneye tevfiân tutacakları defâtiri taleb vuku' buldukca borsa komiserliğine irâ'aya mecbûr olacakları ve bordro ve defâtiri tutmayan ve rûsûm ve icmâlâtını müddet-i mu'ayyenesi zarfında borsa komiserliğine teslim etmeyen mübâya'acı ve banker ve sarraflardan cezâ-yı nakdî alınacağı husûsâtından ibâret olub resmin sûret ve te'mîn-i tahsîli beyân edilmemiş ve halbûki borsa dâhilinde mübâya'acılar ma'rifetiyle icrâ olunan mu'âmelât resminin tahsîli bir dereceye kadar âsân ise de hâricinde ta'yîni bankalarla sarraflarca icrâ kılınacak mu'âmelât resminin tahsîli müşkül olduğundan borsanın gerek dâhil ve gerek hâricinde icrâ kılınacak mu'âmelât resminin tamâmı tahsîl ve istifâsını te'mîn edecek ahkâm-ı mahsûsa vaz'ını müktezî olacağından mu'âmelât-ı mezkûreye dâ'ir tanzîm olunan iki maddenin nevâkısı ikmâl olunarak dâ'irece yigirmibir maddeyi mutazammın bir lâyiha ile iki kıt'a defter numûnesi kaleme alınmış ve piyango ve piromes biletleri resmi hakkındaki üçüncü kısma gelince bu kısmın muhtevîyatında yalnız alınacak resmin mikdârı gösterilüb asıl lâzım olan keyfiyyet-i tahsilden bahs olunmamış olmasıyla bunun da ikmâlî ve müstakîl bir nizâmname veyâhûd piromes biletlerinin ihrâc ve fûrûhtı hakkındaki kararname bir zeyli şekline vaz'ı lâzımeden bulunmuş ve eshâm ve tahvîlât borsası nizâmnamesi lâyihasının ve borsa mu'âmelâtı resmine dâ'ir dâ'irece kaleme alınan lâyiha ile defter numûnelerinin nushah-

mübeyyizeleri leffen takdîm kılınmış olduğundan ta'dîlât-ı vak'a rehîn-i tensîb-i âlî olarak icrâ-yı ahkâmına lede'l-istizân irâde-i senîyye-i hazret-i pâdişâhî müte'allik ve şeref-südûr buyurulduğu halde îfâ-yı mukteziyâtı husûslarının mâliye nezâretine havâlesi ve borsa hey'etince kaleme alınmış olan rûsûm lâyhâsının birinci ve üçüncü kısmı hakkındaki mütâla'ât-ı ma'rûzada tasvîb buyrulduğu takdirde anların da icrâ-yı icâbıyla yeniden tanzîm olunacak lâyihalarının li-ecli't-tedkîk irsâli lüzûmunun nezâret-i müşârün-ileyhâya ilâveten iş'âr ve tebliği tezekkür kılındı. Ol bâbda emr u fermân hazret-i menlehü'l-emrindir. Fî 17 Muharrem sene 322 ve 22 Mart sene 1320. Mühürler.

1384 / Şurâ-yı Devlet-i Tanzîmât dâ'iresinin meyâne-i bendegânemizde kırâ'at olunan işbu mazbatasında beyân ve îzâh olduğu vechle Galata borsasında ve borsa meclîs-i hey'etinin emr-i intihâbâtınca ta'dîlât-ı lâzime icrâ ve borsaca cereyân idecek kâffe-i mu'âmelâta müteferri' evrâk ve müsted'iyâtın evvel-emirde komiserliğe i'tâsı ve Dersa'âdet ve vilâyât-ı şâhâne de teşekkül iden bankalarla sâ'ir mü'essesât-ı nafi'anın beher sene hesâbât-ı kat'iyyelerinin rû'yetinde borsa idâresinden bir veyâ iki vekîlin mümeyyizlerle beraber bulundurulması ve meclîs-i umûmilerinde de komiserin bi'z-zât hâzır olması lâzimededen idüğü ve Anadolu vilâyât-ı şâhânesi müfettişliğinden tefkîr-i menâbi'-i servet ve teksîr-i varîdât-ı devlete müte'allik ba'zı tedâbiri hâvî olarak gönderilen lâyihanın cümle-i münderecâtından olduğu üzere borsa mu'âmelâtından harç alınması husûsî müzâkere olduğu sırada bu resmin afvı borsa meclîsi tarafından beyân olunmuş ise de her yerde cârî ve sehlü't-tahsîl olmağla beraber mübâya'acılarca da bir gûne zararı müstelzim olmayan ve inde't-tahmîn altı milyon dörtyüz kûsur bin gurûşa bâliğ olacak olan şu îrâd-ı cedîdin metrûk bırakılması münâsib görülemediğinden ol bâbda Paris ve Viyana'dan celb olunan ta'rifeler dahi bi'l-mütâla'a birde ta'rifeye tanzîm edildiği ve lâyiha-i nizâmiyye şu vechle kabûl olduğu takdirde varîdât-ı cedîde altmışaltı bin liraya bâliğ olarak mu'âmelât-ı mukarrerinin icrâsı zımında yeniden iki kâtib istihdâmıyla ketebe ve müstahdemîn-i mevcûde ma'âşlarınca ta'dîlât ve tensikât icrâsı müktezî olduğu ve Osmanlı Şirketi unvânıyla teşkil olunan mü'essesâtın hesâbât-ı seneviyyesi rû'yet olduğu esnada borsadan birinin ve meclîs-i umûmilerinde de komiserin hâzır bulunması muhsinâtı mûcib olacağı komiserlikle borsa meclîsi riyâsetinin iş'ârâtına atfen dermeyân olunmuş ve borsa meclîsince kaleme alınan iki kıt'a lâyiha ve ta'rifeye ile müteferri'âtının gönderildiği iş'âr kılınmış olmağla borsadan celb ve da'vet olunan me'murlardan izâhât-ı lâzime alındıktan sonra müktezâ-yı maslahat mevki'-i tezekkür ve tedkîke vaz' olunmuştur ...